

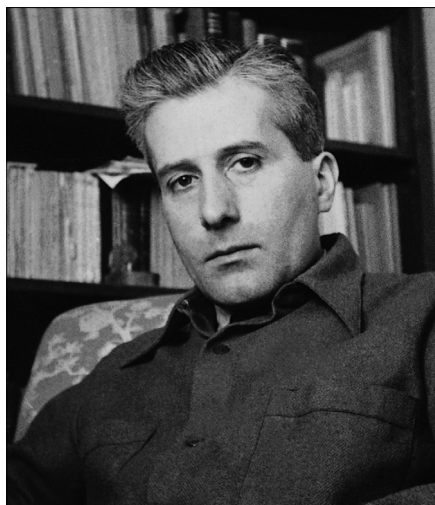
Lencsés Gyula

A TEREPMUNKÁTÓL A MŰVÉSZI ALKOTÁSIG – VERESS SÁNDOR ÉS DUDAR¹

Írásom Veress Sándorról, a jelentőségéhez képest kevésbé ismert kiváló zeneszerzőről és zenetudósról szól, aki 1937-ben részt vett a dudari falukutatásban.

Sok mindent vizsgáltak ebben a faluban 1937-ben, de ennek elég kevés írásos eredménye maradt fenn, legalábbis ami a táborozás magyar résztvevőit illeti. Ez alól az egyetlen igazi kivétel éppen az, amit Veress Sándornak sikerült megörökítenie. Ő ugyanis amellet, hogy felolvasást tartott a magyar parasztzenéről, népdalokat gyűjtött Dudaron, és ennek eredményét közzé is tette. Az alábbiakban főleg magyarországi tevékenységével, a népzenevel kapcsolatos munkásságával foglalkozom, különös tekintettel a dudari gyűjtésére.

Az itt látható fotó (1. ábra) az 1940-es években készült, körülbelül abban az időszakban tehát, amikor Dudaron is volt.

1. ábra: Veress Sándor²

¹ A 2012. szeptemberében Dudaron megtartott előadás átdolgozott változata. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Claudio Veress-nek, hogy hozzájárult a mellékletben található dokumentumok közzléséhez.

² Forrás <http://www.zeneakademia.hu>. A fotó az Országos Széchenyi Könyvtár tulajdona.

A családtörténettel kezdeném³. A dédapa, Veress Ferenc (1791-1849) református lelkész volt Sarkadon, a reformkor lelkes híve, Arany János barátja (Dankó 2004:11). Az apai nagyapát szintén Veress Sándornak hívták (1828-1884). '48-as főhadnagy volt, a szabadságharc bukása után Kossuth Lajossal együtt emigrációba kényszerült. Először Bulgáriába, onnan Törökországba ment, majd 1858-tól Angliában mérnöki tanulmányokat folytatott és földmérő mérnök lett. Ezután nem sokkal Bukarestbe került, ahol egyrészt a bukaresti magyarságnak lett a szellemi vezetője, másrészt pedig földmérő mérnökként a román királynak dolgozott. Ó-Romániában tevékenyen részt vett az első vasútvonalak építésében. Emlékiratot is írt, ami két kötetben megjelent (Veress 1878), ennek köszönhetően a Kossuth-emigráció Mikes Kelemenjének is nevezik. 1866-ban megnősült, egy görög származású sarkadi nőt vett feleségül – ez a tény is illusztrálja a nemzetek és nemzeti ségek közötti kapcsolatok színességét abban az időszakban.

Veress Sándor zeneszerző édesapja, Veress Endre (1868-1953) ugyan Magyarországon, Békésen született, de Bukarestben nevelkedett három nyelvű környezetben: német iskolába járt, az utcán a románokkal románul beszélt, a családban pedig magyarul. Három kultúrát szívott tehát magába és ezt a későbbiekben nagyon jól tudta hasznosítani. A család 1884-ben Kolozsvárra költözött. Veress Endre levéltáros-történész volt, nagy mennyiségben adott ki a 16-17. századi erdélyi történelemre vonatkozó forrásanyagokat bukaresti és erdélyi – elsősorban kolozsvári –, valamint német, osztrák, olasz, lengyel és cseh levéltárakból. Sokszáz oldalas kötetek tucatjaira rúg az az anyag, amit hosszú élete során közreadott. Ezt a publikációs folyamatot igazából Trianon sem tudta megszakítani. 1916-ban a magyar kormány alkalmazta, mint román külügyi referenst, ekkor költöztek Kolozsvárról Budapestre. Veress Endre, az apa jó román kapcsolatokkal rendelkezett Trianon előtt és azt követően is. Emiatt a két világháború közötti rendszerben sokan rossz szemmel nézték, mint aki lepaktál a románokkal. 1945 után viszont a „proletár internacionalizmusnak” volt az egyik mintaképe, aki a románokkal tudományosan jól együtt tud működni. Néhány évvel a halála után, 1959-ben emlékművet állítottak neki Gyulán – ebből az alkalomból a gyulai múzeum egy füzetet is megjelentetett a levéltáros apa emlékére (Csatári 1960).

Veress Sándor 1907-ben született Kolozsváron. Édesanyja énekművésznő volt, Méhely Máriának hívták⁴. Veress kilenc éves volt, amikor a család Kolozsvárról Budapestre költözött. Zeneszerzést Kodálynál tanult 1923-tól 1927-ig – aki zeneszerzés-tanárként legalább olyan fontos volt, mint zeneszerzőként⁵. Zongorázni a mára már teljesen ismeretlen Hegyi Emmánuelnél tanult 1927-től 1930-ig. Ezt követően

³ Veress Sándor családfáját lásd a 2. Mellékletben

⁴ Veress Sándor 1944-es „származási táblázatát” ld. az 1. Mellékletben.

⁵ Kodály tanári munkásságáról – a zeneszerzés, a népzene-tudomány és a zenepedagógia területén – és annak hatásáról lásd Berlász 2007

lesz Bartók tanítványa zongorából⁶. Zeneakadémiai tanulmányaival párhuzamosan 1927-től, vagyis 20 éves korától a Néprajzi Múzeumban népdalgyűjtéssel kapcsolatos munkálatokban gyakornok Lajtha László zeneszerző, népzenekutató kezei alatt.

Veress Sándor jelentős tettet hajtott végre, amikor 1930-ban elment Moldvába népdalt gyűjteni. Ez nagyon nagy szó volt akkoriban, ugyanis a moldvai csángókhoz eljutni Magyarországról abban a politikai helyzetben nem volt egyszerű feladat. Már Bartók is szeretett volna elmenni, a levelezése tanúskodik arról, hogy komoly szervezőmunkát folytatott ezügyben. 1914-ben már az utazás konkrét időpontot is kitűzte, de kitört a háború és ezzel a terv megghiúsult (Domokos 1981:7-8). Ezt követően – és egyáltalán Veress Sándor előtt – csak egy embernek sikerült Moldvába eljutnia népdalt gyűjteni: egy évvel korábban, 1929-ben Domokos Pál Péternek. Veress ki tudta használni apja romániai kapcsolatait, másrészt pedig azt, hogy Bartóknak voltak tudós kollégái Bukarestben, elsősorban Constantin Brăiloiu, aki vezető népzenekutató volt akkor Romániában és Bartókkal komoly szakmai – talán barátnak is nevezhető – kapcsolatokat ápolt. Így Bartóktól is volt ajánlólevele, apja pedig megszervezte a gyakorlati dolgokat: elment a rendőrségre, nagykövetségre, hivatalos papírokat szerzett, hogy Veress Sándor szabadon mozoghasson Moldvában. Elutaztak ketten együtt Bukarestbe, ott fölszálltak a „csernovici rapida”, leszálltak Bákóban és onnan fogattal mentek az első észak-moldvai faluba, Szabófalvára (Bónis 2002:114)⁷.

Terepmunkával foglalkozó társadalomkutatók számára a moldvai gyűjtéssel kapcsolatban módszertani szempontból különösen érdekes az, hogy Veress naplót is vezetett a gyűjtés során⁸. Egy hónapon keresztül volt Moldvában, egészen addig, amíg el nem fogytak a fonográfhengerei, amire a népdalokat tudta rögzíteni. Nehezen indult a dolog, de amikor eljutott Klézsére, ott az emberek megnyíltak neki, és ezután a többi faluban már könnyebben boldogult és végül igazán jelentős anyagot gyűjtött össze. Hazajött, gyűjtőútjának eredményeiről beszámolt Bartóknak, aki ezt nagyra értékelve azonnal felvette zongorából a tanítványának. Veress ettől fogva a népzene kutatásban is segítőtársa, majd később az első számú munkatársa lett. Bartók nagyon zárkózott személyiség volt, tanítványai sem tudtak igazán közel kerülni hozzá, egészen kivételesnek tekinthető, hogy ez a komoly szakmai kapcsolat ily módon kialakulhatott közöttük.

Jellemző az akkori helyzetre, hogy gyakornokként tudott Bartók mellett dolgozni. Ehhez a szervezeti keretet az Állástalan Diplomások Országos Bizottsága adta, amely minimális összegeket tudott arra a célra biztosítani, hogy pl. munkanélküli zeneszerzők valamennyi pénzhez jussanak. Az pedig már a későbbi viszonyokra jel-

⁶ Ennek megvan a maga története, amiről később még lesz szó.

⁷ Veress életpályájának fontos és nagyon olvasmányos forrása Bónis Ferenc életrajzi interjúja, melynek adatait a továbbiakban is többször felhasználom.

⁸ Ez is megjelent a Moldvai gyűjtés c. kötetben (Veress 1989:299-320). A gyűjtőnapló értékeléséhez lásd Berlász 1988.

lemző, hogy ennek a moldvai gyűjtőútnak a rendkívül értékes anyaga, ami 273 dalt tartalmaz, csak 1989-ben tudott megjelenni Magyarországon (Veress 1989)⁹. Veress fényképezett is Moldvában, összesen 64 felvétel maradt fenn¹⁰ (2. ábra).

2. ábra: Magyarai Antalné és férje, Trunk 1930. Veress Sándor felvétele¹¹

Veress Sándor innentől kezdve folyamatosan gyűjtött népdalokat, utoljára 1943-ban a Mezőségen. 13 év alatt körülbelül kéttucatnyi helyen járt és összesen mintegy 500 dallamot rögzített.¹²

Zeneszerzői munkássága ebben az időszakban a Modern Magyar Muzsikuskok (rövidítve: MoMaMu) nevű zeneszerzői körhöz kapcsolódott, melynek tagja volt Kadosa Pál, Szelényi István, Szabó Ferenc és Farkas Ferenc is¹³. Míg Veress 1949-ben emigrált, ők itthon maradtak Magyarországon és az 50-es, 60-as években a hivatalosan is elismert komponisták közé tartoztak.

Veress Sándor fiatal korában elsősorban kamarazenét írt, kisebb apparátust igénylő műveket. Fontos a zenepedagógiai tevékenysége: két oktatási célú soroza-

⁹ A gyűjtött dallamok tudományos elemzése már a kötet megjelenése előtt elkezdődött (Szalay 1988).

¹⁰ Az összes fotót közölte Veress 1989.

¹¹ Forrás: Veress 1989

¹² Ld. Berlász Melinda: Veress Sándor – a népzene kutató (In: Berlász–Demény–Terényi 1982:136-148)

¹³ Lásd Bónis 2002

tot is írt zongorára. Ezek közül az első a *15 kis zongoradarab* (Veress 1936). Később ez a gyűjtemény bekerült Czövek Erna zongoraiskolájának 1958-as új kiadásába is¹⁴. Ezeknek a zongoradaraboknak az eredeti kiadása ízléses, szép kiállítású kotta. A feldolgozott népdalok dallama és szövege mellett illusztrációk is vannak, melyeket László Gyula, a neves történész készített. Minden dalhoz tartozik egy kis rajz, ami visszaadja a darab hangulatát (3. ábra).

Allegretto. ♩ = 128

14. *f* *p*

Gyűjt. Veress Sándor, Moldva.

Macs - kács - ká - nak négy a lá - ba,

Ó - tó - dik a far - kin - cés - ja.

Ki - vel bé - ment Mol - do - vá - ba,

Mol - do - vá - nak or - szá - gá - ba.

M. K. 6413

3. ábra: Veress Sándor: 15 kis zongoradarab (részlet)¹⁵

A másik fontos zenepedagógiai sorozata a *Billegetőmuzika* (Veress 1947). Ennek az is az érdekessége, hogy a Cserépfalvi adta ki, többek között József Attila kiadója. Nem közsímt, hogy zeneműkiadással is foglalkoztak. Az 1. számú kottakiadványuk éppen ez a sorozat volt, a 3. számú pedig Veress Sándornak egy dalciklusa József Attila verseire.¹⁶

Folytatva az életrajzot: Veress Sándor egy angol nőt vett feleségül, Enid Blake-et, aki azért jött Magyarországra 1937-ben, hogy Kodálytól tanuljon. Budapesten elment a Modern Magyar Muzikusok egy hangversenyére, ott hallott valami érdekes zenét, történetesen Veress Sándor első vonósnegyesét. Megkérdezett valakit, hogy ki ez az ember, aki ilyen jó zenét ír, szeretné megismerni – és néhány év múl-

¹⁴ Ez azért érdekes, mert a Kádár-korszakban sokáig csak Czövek Erna zongoraiskolájában lehetett Veress Sándor darabjaival egyáltalán találkozni. Czövek Erna egyébként politikailag dicstelen szerepet játszott, amikor a zeneiskolák államosításának az élharcosa volt az 50-es években.

¹⁵ Forrás: Veress 1936

¹⁶ A Billegetőmuzikáról így ír Ligeti György: „Ha végigbillegetjük az apró, szerény eszközökkel teremtett darabokat, érezzük, hogy a legkisebb formákban megvalósított legnagyobb művészettel állunk szemben. Játsszunk a muzikával és a muzika játszik velünk. (...) Játékra csábított ujjaid magukkal ragadnak, nem is tudod mi visz: a kezed? ...a képzeleted? (...) A skálák, etűdök verejtéke helyett színes játékot kínál.” (Ligeti 2010:447)

va összeházasodtak (Bónis 2002:122). De már 1938-ban együtt mentek Londonba. Veress ott állást is kapott, amiben Bartóknak megintcsak szerepe volt. Az ő zene-műveinek ugyanis osztrák kiadója volt, a bécsi Universal, már az 1910-es évektől kezdve. Az Anschluss után ez is náci tulajdonba került, ezért Bartók kiadót váltott és ezután a Boosey and Hawkes jelentette meg a kompozícióit. Ennek a kiadónak az alkalmazásába került Veress Sándor 1938-ban. Itt Bartók műveinek a lektora volt, de Veress Sándor saját kompozícióira is kötöttek terjesztési szerződést.

A világháború kitörésekor némileg hezitáltak, hogy mi történjen: jöjjenek-e haza Magyarországra, vagy maradjanak-e Londonban. Mindkét választásnak megvolt a maga kockázata. Tudjuk, hogy Bartók ugyanígy kétségek között volt 1939-ben. Fennmaradt egy nevezetes levélváltás Veress Sándor és Bartók között, amelyben Bartók éles és pontos helyzetelemzést ad az akkori magyarországi helyzetről:

„Más kérdés persze, hogy ki kellene-e vándorolni (amennyiben lehetséges) vagy sem. Többféle szempontból lehet ehhez hozzászólni. Ha valaki itt marad, holott elmehetne, ezzel hallgatólag beleegyezik mindabba, ami itt történik, mondhatják. És ezt még meg sem lehet nyilvánosan cáfolni, mert akkor abból csak baj lesz, és céltalanná válik az ittmaradás. Viszont azt is lehetne mondani, bármilyen kátyúba is kerül az ország szekere, mindenkinek otthon kell maradnia és segítenie a dolgokon tőle telhetőleg. Csak az a kérdés, van-e belátható időn belül remény arra, hogy eredményes segítőmunkát lehet elérni. Hindemith ezt próbálta Németországban 5 évig, de aztán ugylátszik elfogyott a bizalma.

Nekem – de hát ez teljesen egyéni dolog – nincs semmi bizalmam. Viszont bizonyos munkákat (még legalább egy esztendeig) csak itt végezhetek, mert muzeumi anyaghoz vannak kötve. Másrészt nem látok sehol olyan országot, ahova érdemes volna kimenni, ha egyszerű továbbtengődésnél többet akarnék.

Szóval egyelőre tanácsstalanul vagyok, habár érzésem azt mondja, aki csak tud, menjen el. De másokat ilyen irányban befolyásolni nem akarok. (...)

Itt bizony jócskán romlottak az állapotok. A választás eredménye sem olyan rózsás, ahogyan azt egyesek látják. Végeredményben a főpárt és a mellékpárt közt ugyanaz a különbség, mint a szociáldemokraták és a kommunisták közt: ugyanazt akarják, de az egyik óvatosan haladva és (ál-)alkotmányosság leple alatt, a másik meg hirtelenül durván, zsarnoksággal. Aztán meg bármelyik nap arra ébredhet kormányunk feje, hogy „megbízható” többségének javarésze hirtelen átpártolt a nácikhoz.

Kodálynak semmi szándéka sincs elmenni, tehát végső esetben a népzenei kiadvány munkáit ő vezetné tovább (ha ugyan nem veszik el tőle parancsszóra és nem bízzák pl. valami híres népdalszerzőre).¹⁷

¹⁷ Bartók levele Veress Sándornak Londonba. Budapest 1939. június 3. (Bartók 1976:626-627). Veress Bartókhoz írt leveleit lásd: Demény 1985:257-273

Veress ekkor úgy döntött, hogy hazajön. Nagy zeneszerzői sikert ért el 1940-ben, amikor a japán császári dinasztia fennállásának 2600-ik évfordulójára írtak ki nemzetközi zeneszerzői pályázatot, ahová beküldte az 1. szimfóniáját és fődíjat nyert. Ez jelentős nemzetközi ismertséget hozott a számára. Hogy itthon maradt, annak az volt a haszna, hogy miután Bartók emigrált, az ő népzene kutatói munkásságát át tudta venni néhány évre. Amikor pedig Kodályt 1942-ben nyugdíjazták (aki egyébként a következő évben lett az MTA rendes tagja), 1943-ban az ő helyére került a Zeneakadémiára zeneszerzés-tanárnak. Ennek pedig az volt a hozadéka többek között, hogy a 20. század második felének két nemzetközileg elismert kiváló magyar zeneszerzője, Ligeti György (1923 Dicsőszentmárton – 2006 Bécs) és Kurtág György (*1926 Lugos) a koalíciós időszakban, 1945 és 1949 között a tanítványa lehetett.

Veress 1947-től tudott újra külföldre utazni, járt Angliában és volt egy balt-bemutatója 1949-ben Stockholmban. Amikor ugyanebben az évben Olaszországban készültek ennek a *Térszili Katica* című darabnak a bemutatójára, hallotta a Rajk-per rádióközvetítését. Veress személyesen ismerte Rajkot, illetve a Rajk-családot Székelyudvarhelyről. Rajk László bátyja, Rajk Gyula egyébként egy erdélyi tematikával foglalkozó székely író volt, Veress Sándor elismeréssel beszél róla is.

A Rajk-per rádió-közvetítéséről visszaemlékezéseiben ezt mondja:

„Tudtam személyes tapasztalatból, hogy László becsületes, egyenes ember. A pert, mint mondtam, a rádióban hallgattam. Rajk preparált hangja, vallomása, melyben minden, soha el nem követett bűnt magára vállalt, és a halálos ítélet: mindez mélységesen elkeserített, és valósággal sokkos állapotba hozott. Ez volt az utolsó csepp a pohárban, ezután határoztam el véglegesen, hogy nem térek vissza Magyarországra, hanem az emigráció útjára lépek.” (Bónis 2002:128)

Veress tehát nem jött haza Olaszországból. Így az 1949-ben neki ítelt Kossuth díjat sem vehette át¹⁸. Nemsokára Svájcba került, ahol hamar állást is kapott. A berni zenekonzervatóriumban tanított zeneszerzést és népzene tudományt. Inentől kezdve lényegében töretlen egyetemi oktatói és tudományos pálya várta, gyakran hívták vendégtanárnak Amerikába, Ausztráliába és Angliába. Mindig hangsúlyt fektetett arra, hogy tanítson magyar népzene t. Svájcban is folyamatosan voltak ilyen kurzusai. Zeneszerzői tevékenysége 1951-től újraindult és fel-

¹⁸ Részlet a hivatalos indoklásból: „A felszabadulás után a szabad és független Magyarorszá gért mártírhalált halt hősök emlékezetére írt nagyszerű zenekari siratót. 1848 centenáriuma alkalmából írta *Respublica c. nyitányát*.” (Darvas et al. 1988:88). Megjegyzésre érdemes, hogy Veress már idézett visszaemlékezése szerint a szóban forgó siratót, a *Threnost* Bartók Béla emlékére írta (Bónis 2002:125).

virágzott. Magyarországra már nem jutott vissza, 1992-ben halt meg Svájcban, Bernben.

Néhány szót az utóéletéről. Mivel a Rákosi-korszak kezdetén emigrált, nagyon sokáig a nevét sem lehetett kiejteni Magyarországon, például a már említett Veress Endre emlékfüzetben sem. Veress Endre másik fiának az érdemeit méltatják (Csatári 1960:7), de az akkor már világhírű fiút, a zeneszerzőt meg sem említik¹⁹.

A neve akkor került újra vissza a köztudatba, amikor a Kádár rendszer – ha nem is hivatalosan, de – elhatárolódott a Rákosi korszaktól, igazából a 70-es évek végétől. A 75. születésnapjára jelent meg egy öt köszöntő tanulmánykötet, amely különböző szempontokból körüljárta az addigi munkásságát (Berlász – Demény – Terényi 1982). Veress amúgy benne volt a magyar zenetudósok nagy generációja, Szabolcsi Bence, Bartha Dénes és Tóth Aladár szerkesztésében megjelent 1965-ös zenei lexikonban, és persze megtaláljuk az 1980-as években kiadott Brockhaus-Riemann féle zenei lexikonban is, mindkettő elismeréssel ír a tevékenységéről.

A halála után nem sokkal egy kissé elfeledett zeneszerző lett. Ez a helyzet a 100. születésnapja, tehát 2007 körül kezdett megváltozni, amikor tekintélyes nemzetközi kiadók (a Teldec és az ECM) valamint a Hungaroton is készítettek felvételeket műveiből. Több lemezen közreműködik Veress egyik legjelentősebb svájci tanítványa, Heinz Holliger zeneszerző és oboaművész. Sokat tesz Veress emlékének ápolásáért és zenéjének szélesebb körű megismertetéséért Márffy Gabriella szegedi hegedűművésznő, aki Svájcban együtt dolgozott Veress Sándorral. 2007-ben emlékkoncertet szervezett Szegeden is, amelyen közreműködött a zeneszerző fia, Claudio Veress. A közelmúltban, 2011-ben a Móra Ferenc Múzeumban hangzottak el Veress Sándor vonósnégyesei a francia Des Equilibres kvartett előadásában.²⁰

* * *

Térjünk vissza az 1937-es dudari táborozáshoz. Hogyan került Veress Sándor Dudarra?

Először Bartókot szerették volna felkérni. Meg is keresték, de végül Bartók maga helyett Veress Sándort ajánlotta. Máskor is előfordult, hogy olyan feladatra, amit Bartók nem tudott elvállalni, Veress Sándort ajánlotta. Például 1935-ben

¹⁹ Ezt a hiányosságot korigálja a Veress Endréről szóló 2004-es kiadvány (Dankó 2004:22), melynek szerzője egyébként az 1960-as emlékfüzet szerkesztője volt.

²⁰ Az előadás elhangzása óta újabb emlékhangverseny volt Szegeden, Veress halálának 20. évfordulója alkalmából a Somogyi könyvtárban, 2012. november 28-án. Ehhez eseményhez kapcsolódik Hegedüs Bernadett írása: <http://www.szegedilap.hu/cikkek/zene-tortenes/hegedus-bernadett-20-eve-hunyt-el-veress-sandor.html>

Ankarába kerestek szakembereket törökországi népdalgyűjtéshez. Rásonyi László magyar turkológus hívta Bartókot, aki levélben válaszolt:

„... nehezen mondhatnám meg, kik utazzanak le. Akik itt valamilyen módon el tudnak helyezkedni, azoknak valószínűleg nem volna kedvük véglegesen oda telepedni. Akik pedig „állástalanok” pl. Seiber Mátyás (zeneszerző, gordonkás), Engel Iván és Kentner (zongoristák), azoknak nagy része zsidó: nem tudom, akadály ez ottan vagy sem?! Eszembe jut még Veress Sándor (fiatal zenészszerzőink legjobbjai közé tartozik, jó zongorista is, népdalgyűjtéssel is foglalkozott).” (Bartók 1976:514)

Veress tehát pozitív ajánlást kapott, de nem ment el Törökországba. Bartók viszont a következő évben eljutott egy anatóliai gyűjtőútra, aminek egyébként a hangzó anyaga is megvan.²¹

Mit csinált Veress Sándor Dudaron?²² A résztvevők napközben kutattak, a külföldi tudósok tolmácsok segítségével, esténként pedig előadások hangzottak el angol nyelven, hogy a külföldi vendégek is értsék. Bartók egy angolul megjelent cikkét ajánlotta föl erre az alkalomra, Veress Sándor ezt olvasta fel. A tanulmány címe *Magyar parasztzene*, és négy évvel korábban jelent meg a New Musical Quaterly c. folyóiratban²³. Egyébként az eredeti magyar szövege nincs is meg, hanem az angol publikációból fordították vissza, magyarul először egy 1956-os kötetben jelent meg Bartók válogatott írásaiból (Bartók 1956:18-46). De a támanék szempontjából még fontosabb, hogy Veress Sándor eredményes gyűjtőmunkát folytatott: 37 dallamot rögzített összesen^{24 25}. Az egyik adatközlő, Csoó Sándor egy későbbi fotóját láthatjuk a 4. ábrán.²⁶

²¹ Bartók Béla török népzenei gyűjtése a Néprajzi Múzeum fonográf-archívumából: Hungaroton HCD 18219, Egy Bartók-rádióelőadás hangfelvételének töredékes részletei is fennmaradtak az anatóliai gyűjtőútról: Bartók felvételek magángyűjteményekből Hungaroton HCD 12334-37

²² Tudjuk a szállásadója nevét is: Varga Józsefnek hívták (Boross – Márkusné 2000:212).

²³ Hungarian Peasant Music. Musical Quaterly 1933 (XIX) 3. (July) 267-287. Lásd Bartók 1966:845. A tanulmány angol szövege megjelent a Magyar Népfőiskolai Társaság Dudar-kötetében is (Trencsényi 1997:130-161).

²⁴ Az 1937-es gyűjtés egyik adatközlője, Ábrahám Mihályné Kovács B. Irén, aki még iskolás gyermekként énekelt Veress Sándornak, 75 év után azóta is Dudaron él.

²⁵ Lengyel András tanulmánya szerint Veress „a dudariak között rendszeresen fényképezett is” (Lengyel 1990:484). Ennek azonban egyéb nyomát nem találtam.

²⁶ Ő – amint ez Dudar helytörténeti irodalmából kiderül – fontos személyiség volt a faluban. Helybeli középparaszt gazda volt, visszaemlékezést írt, több folyóiratot járattott, újításokat próbált bevezetni (Boross – Márkusné 2000:182-183).

4. ábra: Csoó Sándor és felesége²⁷

Veress Sándor dudari gyűjtése jól dokumentálva van, a dallamok egy részét a későbbiekben saját zeneszerzői munkájában is felhasználta. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma működése minden évében megjelentette a *Szegedi Kis Kalendáriumot*, egy kis alakú, igényes kiállítású kiadványt²⁸. A nyolcadikat, ami egyben az utolsó volt a sorban (Buday 1937), teljes egészében Veress Sándor dudari gyűjtésének szentelték és Buday György fametszeteivel illusztrálták (5. ábra), 14 dal kottája és szövege van benne.²⁹

A füzetben olvasható azoknak a neve, akiktől gyűjtött: a már említett Csoó Sándor mellett özv. Szendi Istvánné Kis Zsuzsanna, Mazalin Pálné Varga Katalin, Farkas József, Kovács Kató, Szendi István.

5. ábra: A Szegedi Kis Kalendárium belső címlapja³⁰

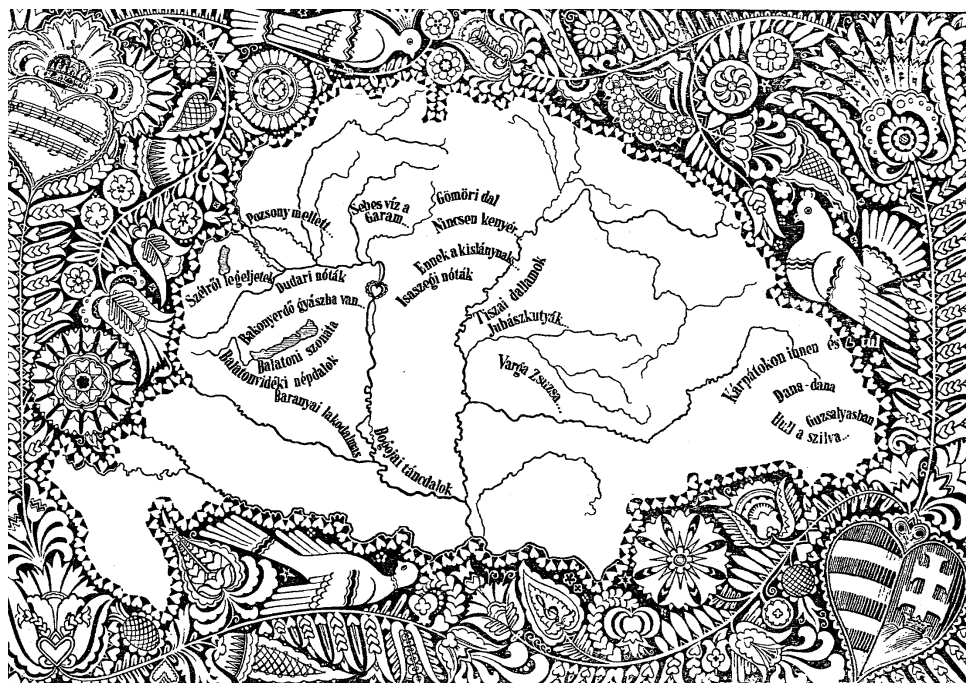
²⁷ Forrás: Boross – Márkusné 2000:183

²⁸ Ez egyúttal bevételi forrást is jelentett a számukra.

²⁹ Ez a kiadvány megvan Szegeden a Somogyi Könyvtárban. Ezúton szeretném megköszönni a könyvtár munkatársainak, Dobó Katalinnak és Hegedüs Bernadettnek a segítségét az anyaggyűjtésben.

³⁰ Forrás: Boross – Márkusné 2000:190

Amellett, hogy a gyűjtött dallamok egy részét Veress a *Szegedi Kis Kalendárium*-ban megjelentette, hármat közülük kórusmű formájában is feldolgozott, *Dudari nóták* címmel. Ez 1940-ben látott napvilágot egy reprezentatív kórusgyűjteményben, amit a visszacsatolásokat követően adtak ki, *Erdélytől Felvidékig* címmel (Kertész 1940). Ebben a *Dudari nóták* mellett Veress Sándor szerepel még négy moldvai csángó dallam kórus-letétjével (*Guzsalyasban*), valamint *Kárpátokon innen és túl* címmel „öt erdélyi, bukovinai és moldvai” népdal feldolgozásával is (Veress 1940)³¹. A kötetben a kórusművek szerzői között Kodály Zoltán, Bárdos Lajos és Farkas Ferenc nevével is találkozhatunk (6. ábra).

6. ábra: Illusztráció az Erdélytől Felvidékig c. kórusgyűjteményből³²

A dudari gyűjtés dokumentációja ezzel még nem ért véget. Amit a terepen fonográfhengereken rögzítettek, az azt a célt szolgálta, hogy tudós emberek rendkívüli precizitással lekottázhassák – ismeretesek Bartókról is olyan fényképek, ahol a fonográföltöcsér felé hajolva, illetve fejhallgatóval a fején jegyzi le a dallamokat. Laikusok számára azonban nem élvezhető hangminőséget produkáltak ezek a felvételek. Az 1930-as évek végén ezért elhatározták, hogy a legfontosabb népdal-

³¹ Ennek az utóbbi kórusműnek a különnyomatából egyébként 36 korabeli példány található Szege-
den az Egyetemi Könyvtárban, ami arra utal, hogy a kiadványt intenzív használatra szánták.

³² Forrás: Kertész 1940:113

énekeseket az ország minden tájáról elhozzák a fővárosba és ott a Magyar Rádió stúdiójában, az akkori legjobb technikai színvonalon rögzítik a hangjukat. Egyszer még azt is sikerült megszervezni, hogy Moldvából hozzanak énekeseket Budapestre. 1937 decemberében két alkalommal két dudari asszonnyal, Mazalin Pálnéval és Szendi Istvánnéval is készült ilyen körülmények között felvétel hét olyan dalról, amit Veress Sándor gyűjtött. Ez a hangzó anyag a lejegyzésük fakszimiléjével együtt azóta több alkalommal megjelent (Somfai 1981, Sebő 2001, Sebő 2010)

Tempo giusto. $\text{♩} = 74$ F. 20/a, b)

N - nem mész-sze van az or - vos ur la - ká - sa, En is al - mó -

poco accel. $\text{♩} = 78$ accel.

gyek a vi - zi - - tá - lás - ro. Fő - - jor - vos ur ad - jon Is - ten jó na - pot!

$\text{♩} = 86$ $\text{♩} = 84$

Ad - jon Is - ten bar - na kis - lány, mi ba - jod? Fő - - jor - vos ur

nem e - gyéb az én ba - jom, Vi - zi - tá - jom még en - gém az or - vos ur.

Beleénekelte Magyarin Pálné, ötvenkét éves asszon, dudari.

7. ábra: Veress Sándor lejegyzése, a lap alján Bartók kézírásával³³

A dudari dallamokat Veress Sándor jegyezte le, de több helyen olvasható rajtuk Bartók kézírása is. A 7. ábrán jól látszik az aprólékos zenei jelölésmód. Emellett Bartók figyelme a lapalji jegyzetben még arra is kiterjed, hogy az *asszony* szónál nem *ny* betűt ír, hanem *n*-t, rajta kis hullámvonallal, jelezve ezzel az átmenetet az *n* és *ny* hangok között. A másik énekes esetében, mivel ő másképpen ejtette ki, egyszerűen „asszon”-t ír, *n*-nel.

* * *

Veress zenei világát találóan jellemezte Ligeti György 1946-ban, amikor ezt írta:

„Veress Sándor számít a legjelentősebb magyar zeneszerzőnek Bartók és Kodály után. Harmóniavilága világosabb és áttetszőbb, mint Kadosáé és Szervánszkyé; jellemző rá a dúrakkord nagy szeptimmel. Dallamai nemesek, szélesek és szabadon szárnyalóak. Zenéje mégis, minden egyszerűsége ellenére, többnyire nehezen

³³ Forrás: Sebő 2010:141

megközelíthető. Első hallásra jelentéktelennek, semmitmondónak vélhetjük. Gazdagsága csak akkor bontakozik ki, ha a műveket közelebbről megismerjük. Akkor hirtelen felfedezzük, hogy ez a zene nagyszerű, tele van rejtett szépségekkel, amelyek nem jönnek szembe a hallgatóval – meg kell őket keresni”.³⁴

Írásomat egy Veress-idézettel szeretném zárni:

„köztudomású dolog, hogy az életben minden igazi öröm és boldogság játékból fakad és minden keserűség munkából. A munka csak akkor válik a boldogság forrásává, ha alkotás, játék.” (Veress 1947: Előljáró szavak)

Veress Sándor munkájában megtalálta ezt a boldogságot és zenéjén keresztül közvetíteni tudja a hallgatói számára is.

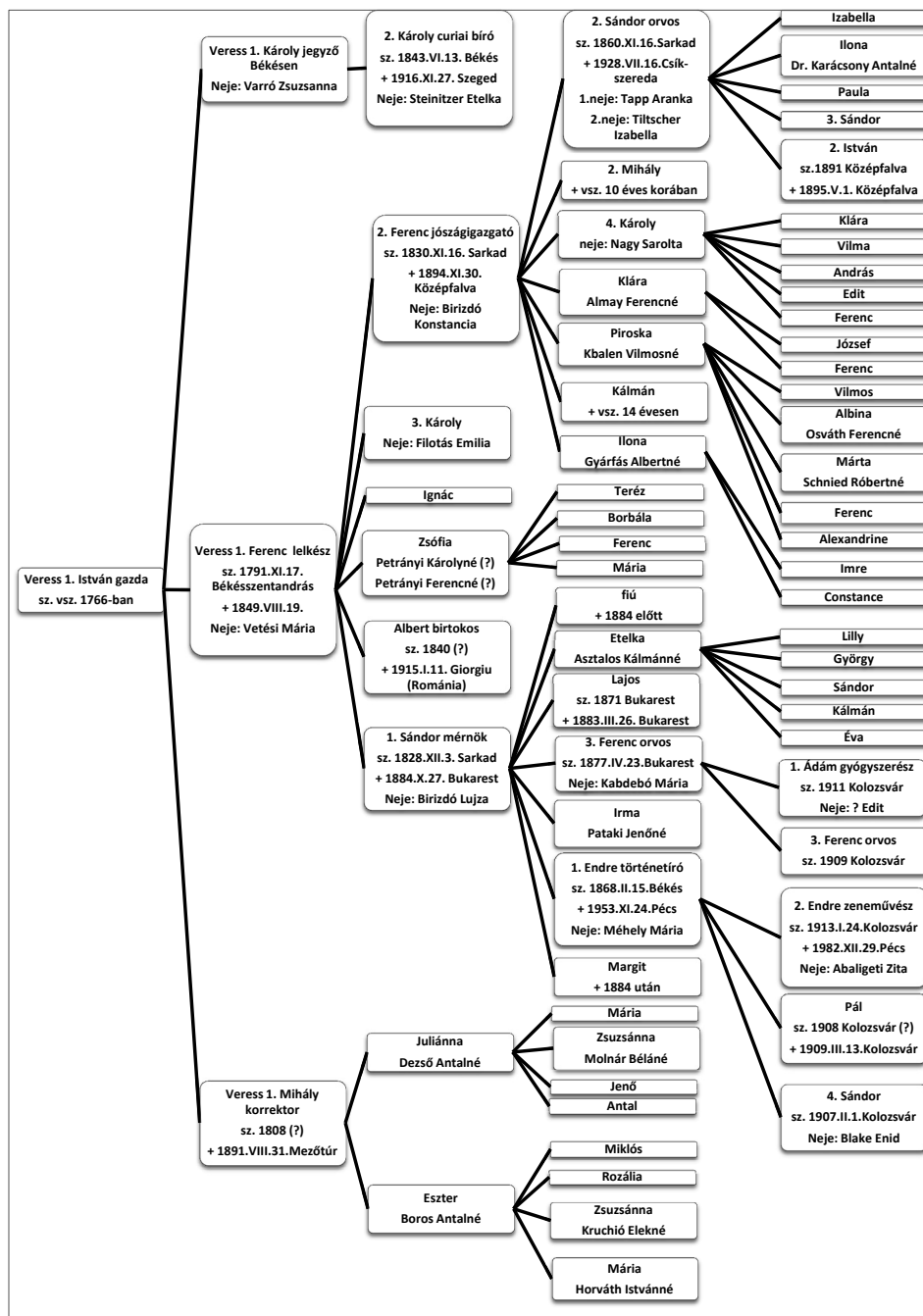
FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bartók Béla (1956): *Bartók Béla válogatott írásai*, szerk. Szöllősy András. Művelt Nép, Budapest
- Bartók Béla (1966): *Bartók Béla összegyűjtött írásai I.*, szerk. Szöllősy András. Zeneműkiadó, Budapest
- Bartók Béla (1976): *Bartók Béla levelei*, szerk. Demény János. Zeneműkiadó, Budapest
- Beke György (1976): *Veress Sándor tolla és körzője*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest
- Berlász Melinda–Demény János–Terényi Ede (1982): *Veress Sándor – Tanulmányok*. Zeneműkiadó, Budapest
- Berlász Melinda (1988): Veress Sándor moldvai gyűjtőnaplója. In: Felföldi László, Lázár Katalin szerk.: *Zenetudományi Dolgozatok 1988*. MTA Zenetörténeti Intézete, Budapest, 169-181
- Berlász Melinda, szerk. (2007): *Kodály Zoltán és tanítványai*. Rózsavölgyi, Budapest
- Bónis Ferenc (2002): Beszélgetés Veress Sándorral. In: Bónis Ferenc: *Üzenetek a XX. századból*. Püski, 108-135
- Boross István–Márkusné Vörös Hajnalka (2000): *Dudar*. Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest
- Buday György, szerk. (1937): *Szegedi Kis Kalendárium 1938*. Szegedi Kollégium, Szeged

³⁴ Ligeti György: Új zene Magyarországon (1946) In: Ligeti 2010: 44-46

- Csatári Dániel (1960): *Veress Endre emlékezete*. Erkel Ferenc Múzeum, Gyula
- Csicsery-Rónay István, szerk. (2007): *Veress Sándor – Tanulmányok, cikkek, beszédek*. Occidental Press, Budapest
- Dankó Imre (2004): *Veress Endre élete és munkássága*. Jantyik Mátyás Múzeum, Békés
- Darvas Pálné–Klement Tamás–Terjék József, szerk. (1988): *Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948-1985*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Demény János (1985): *Rézkarok hidegtűvel*. Magvető, Budapest
- Domokos Pál Péter (1981): *Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal*. Szent István Társulat, Budapest
- Kertész Gyula, szerk. (1940): *Erdélytől Felvidékig – magyar népdalok 2 és 3 szólamú vegyeskarra*. Magyar Kórus, Budapest
- Lengyel András (1990): A Szegedi Fiatalok dudari falutanulmányozása. In: Lengyel András: *Útkeresések*. Magvető, Budapest, 447-491
- Lengyel András, Simon János, szerk. (1986): *Dudar 1937*. Országos Közművelődési Központ, Budapest
- Ligeti György (2010): *Ligeti György válogatott írásai*, szerk. Kerékfy Márton. Rózsavölgyi, Budapest
- Sebő Ferenc, szerk. (2001): *Pátria – magyar népzenei gramofonfelvételek* (3 db. CD-ROM). Fono FA-500-3, Budapest
- Sebő Ferenc, szerk. (2010): *Patria. Magyar népzenei felvételek 1936-1963* (DVD-ROM melléklettel). Hagyományok Háza, Budapest
- Somfai László, szerk. (1981): *Magyar népzenei felvételek Bartók Béla lejegyzéseivel* (3 db. LP, kísérfüzettel). Hungaroton LPX 18058-60, Budapest
- Szalay Olga (1988): A moldvai dialektus néhány sajátossága Veress Sándor gyűjtése alapján. In: Felföldi László, Lázár Katalin: *Zenatudományi Dolgozatok 1988*. MTA Zenetörténeti Intézete, Budapest, 183-201
- Trencsényi Imre, szerk. (1997): *Dudar 1937*. Magyar Népfőiskolai Társaság, Budapest
- Veress Sándor (1878): *A magyar emigratio a Keleten 1-2. kötet*. Athenaeum, Budapest
- Veress Sándor (1936): *15 kis zongoradarab – magyar nép és gyermekdalok*. Magyar Kórus, Budapest
- Veress Sándor (1940): *Kárpátokon innen és túl: öt erdélyi, bukovinai és moldovai népdal*. Magyar Kórus, Budapest
- Veress Sándor (1947): *Billegetőmuzsika*. Cserépfalvi, Budapest
- Veress Sándor (1948): *József Attila dalok*. Cserépfalvi, Budapest
- Veress Sándor (1989): *Moldvai gyűjtés*. Múzsák Kiadó, Budapest

1. melléklet: Veress Sándor „származási táblázata” 1944. május 6.

2. melléklet: Veress Sándor családfája (1980-as évek)